

ลักษณะเด่นของบทพรรณนาราชรถในบทละครเรื่อง

อุณรุท และ รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

Prominent Characteristics of Poetic Description about Royal Chariots in King Rama I's Unarut and Ramakian

กัศติ ธนไชย¹

Keerati Dhanachai

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเด่นของบทพรรณนาราชรถในบทละครเรื่องอุณรุทและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ผลการศึกษาพบว่าลักษณะเด่นของบทพรรณนาราชรถเกิดจากความเหมาะสมในการเลือกใช้กลบทและการพรรณนาเนื้อหาอย่างมีระเบียบ แสดงให้เห็นความสามารถของกวีในการสร้างสรรค์ผลงาน นอกจากนี้ บทพรรณนาราชรถยังมีความสัมพันธ์กับขนบวรรณศิลป์ไทย และการสร้างราชรถในสมัยรัชกาลที่ 1 ด้วย

Abstract

The purpose of this article was to study the prominent characteristics of poetic description about royal chariots in King Rama I's Unarut and Ramakian. The research found that the suitable selections of "Konlabot" and well-constructed description make those poetical works exceptionally distinct. These unfolded the poet's creativity and his master of language. Moreover, there was a relationship among the poetic description about royal chariots, Thai literary convention and the establishment of royal chariots in the reign of King Rama I.

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ความนำ

บทละครเรื่อง **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์** พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในฐานะบทละครในเรื่องสำคัญของไทย มีตัวบทตกทอดมาถึงปัจจุบันหลายสำนวน ทั้งสำนวนราชสำนักและสำนวนท้องถิ่น

รัชกาลที่ 1 ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง **อุณรุท** เมื่อ พ.ศ. 2330 ตามพระบรมราชโองบายที่จะฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมโดยโปรดเกล้าฯ ให้นำวรรณคดีหลายเรื่องครั้งอยุธยามาแต่งใหม่ เรื่องอุณรุทเป็นนิทานวีรบุรุษ เกี่ยวข้องกับการผจญภัยและความรักของพระอุณรุท พระนัดดาของพระกฤษณะ เรื่องนี้ได้รับความนิยมในสมัยอยุธยา ดังปรากฏหลักฐานตัวบทคือ **อนิรุทธคำฉันท์** และบทละครครั้งกรุงเก่า (ชลดา เรื่องรักษลิขิต, 2550: 681) รวมทั้งปรากฏการอ้างถึง (allusion) ในวรรณคดีอยุธยาบางเรื่อง เช่น **ทวาทศมาส** (กรมศิลปากร, 2535: 687) เป็นต้น

ส่วนบทละครเรื่อง **รามเกียรติ์** ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อปี พ.ศ. 2340 เริ่มเรื่องตั้งแต่หิรันตยักษ์ ม้วนแผ่นดิน การผจญภัยของพระราม สงครามการต่อสู้ระหว่างกองทัพพระรามกับทศกัณฐ์ จนถึงบทสุดท้าย ตัวละครสำคัญหลังเหตุการณ์ทุกอย่างคลี่คลาย นิทานพระรามแพร่หลายมากในประเทศไทย มีหลักฐานในงานศิลปะของไทยหลายประเภท เช่น วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ต่างสมัย วรรณคดีท้องถิ่น ศิลปะการแสดง จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม

บทละครเรื่อง **อุณรุท** และบทละครเรื่อง **รามเกียรติ์** สมบูรณ์ทั้งในด้านเนื้อหา รูปแบบ และศิลปะการใช้ภาษา ผู้ศึกษาพบว่าในตัวบทมีเนื้อความส่วนหนึ่งกล่าวถึงการพรรณนาราชรถโดยเฉพาะในบทละครเรื่อง **รามเกียรติ์** มีบทพรรณนามราชรถมากถึง 137 ครั้ง ขวนให้ตั้งข้อสังเกตว่าเหตุใดจึงพรรณนารถทรงของทั้งฝ่ายพระรามและทศกัณฐ์อย่างละเอียด และวิจิตรงดงาม และเมื่อพิจารณาเชื่อมโยงกับบริบทสังคมวัฒนธรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะรัชกาลที่ 1 ซึ่งมีการสร้างราชรถสำคัญ เนื้อความในบทละครและการรังสรรค์ศิลปกรรมชิ้นสำคัญของบ้านเมืองจึงน่าจะสัมพันธ์กัน ผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์ตั้งสมมติฐาน และวางขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะเด่นของบทพรรณนาความงามของราชรถในบทละครเรื่อง **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์**
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบทพรรณนาราชรถในบทละครเรื่อง **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์** กับขนบวรรณศิลป์และการสร้างราชรถในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

สบบัญญา

1. บทพรรณนาราชรถในบทละครเรื่อง **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์** มีลักษณะเด่นอันเกิดจากการเลือกใช้กลอนกลบทและการนำเสนอความงามอย่างมีแบบแผนและเป็นระเบียบ สะท้อนให้เห็นความสามารถและวิธีคิดของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

2. บทพรรณนาราชรถในบทละครเรื่อง **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์** สัมพันธ์กับขนบการชมในวรรณคดีไทยและประวัติการสร้างราชรถในสมัยรัชกาลที่ 1

ขอบเขตการศึกษา

บทความนี้จะศึกษาบทพรรณนาราชรถในบทละครใน 2 เรื่อง คือ **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์** ฉบับพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

บทพรรณนาราชรถที่เลือกศึกษาเป็นกลอนบทละครชมความงามของราชรถ ทั้งราชรถที่ใช้ในการเดินทางทั่วไป ราชรถศึก และราชรถประพาส จะเลือกบทพรรณนาราชรถทั้งบทที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “รถ” และอาจขึ้นต้นด้วยคำอื่นๆ เช่น “บุษเอยบุษบกแก้ว” “เวเอยเวไชยนต์” เป็นต้น แต่จะต้องนำไปสู่การชมราชรถทรง

บทพรรณนาราชรถและวิธีการพระราชนิพนธ์บทพรรณนาราชรถ

ในบทละครเรื่อง **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์** ปรากฏบทพรรณนาราชรถอยู่เป็นจำนวนมาก ในเรื่อง **อุณรุท** พบ 10 ตอน² ส่วนใน **รามเกียรติ์** มีทั้งสิ้น 137 ตอน บทพรรณนาเหล่านี้บางครั้งแม้จะกล่าวถึงราชรถองค์เดียวกัน แต่ใช้ถ้อยคำต่างกัน

กลอนชมราชรถมีความยาวตอนละประมาณ 3 – 6 บท เฉพาะที่ชมเพียง 3 บท และ 6 บทนั้นมีไม่มากนัก ถ้าเป็น 3 บทจะไม่มีการชมองค์ประกอบของรถ ถ้า 6 บทก็จะชมองค์ประกอบอย่างละเอียดส่วนใหญ่แล้วมีความยาว 4 – 5 บท และมีโครงสร้างการพรรณนาชมรถที่ชัดเจนอันจะได้กล่าวถึงต่อไป

กลอนบทละครชมราชรถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ กลอนบทละครแบบปรกติ และกลอนบทละครแบบพิเศษหรือแบบกลบท ดังนี้

บทชมราชรถที่เป็นกลอนบทละครปรกติ

กลอนบทละครมีข้อบังคับทั่วไปอันได้แก่ การลงเสียงท้ายวรรค การส่งรับสัมผัสบังคับทั้งภายในบทและระหว่างบทเหมือนกลอนชนิดอื่นๆ ส่วนจำนวนคำในวรรคไม่แน่นอนส่วนใหญ่มี 6 – 8 คำ กลอนบทละครยังแบ่งเป็นท่อนๆ ประกอบด้วยกลอนตั้งแต่ 2 คำกลอนเป็นต้นไป ไม่จำกัดความยาว ทั้งนี้ วรรคแรกของกลอนแต่ละท่อนมักขึ้นต้นด้วยจำนวนคำแค่ 2 คำ 3 คำ 4 คำ หรือ 5 คำ

² คำว่า “ตอน” ในที่นี้หมายถึงส่วนหรือช่วงที่มีการพรรณนาราชรถ.

บทพรรณนาราชรถที่ใช้กลอนบทละครปรกติใน **รามเกียรติ์** มี 93 ตอน และ **อุณรุท** มี 3 ตอน ส่วนใหญ่มักขึ้นต้นวรรคสุดของกลอนขมบทแรกในลักษณะกลอนดอกสร้อย เช่น รดเอยรถทรง รดเอยรถทรง รดเอยรถประพาस เป็นต้น มีเนื้อความทั้งที่กล่าวเพียงว่าเป็นรถสำหรับทรง กล่าวถึงหน้าที่หรือเป้าหมายในการใช้รถ เช่น รดเอยรถศึก รดเอยรถณรงค์ รดเอยรถประพาस เป็นต้น กล่าวถึงความงามของรถโดยเทียบเคียงว่าเป็นรถที่เทพเนรมิตให้ เป็นรถที่ประกอบด้วยอัญมณี เป็นรถทั้งดงามเทียมวิมาน เช่น รดเอยรถวิมาน รดเอยรถนิมิต เป็นต้น กล่าวถึงจำนวนของรถสำคัญในขบวน เช่น รดเอยสี่รถทรง รดเอยห้ารถทรง เป็นต้น และมีบางส่วนที่กล่าวโดยระบุเจ้าของราชรถ กรณีนี้เป็นราชรถที่พระอินทร์มอบให้ใช้ในการศึก เช่น รดเอยราชรถอินทร์ หรือรดเอยรถอินทร์

นอกจากขึ้นต้นบทแรกด้วยคำว่า “รถ” ในรูปแบบดังกล่าวแล้ว มีส่วนหนึ่งที่ขึ้นต้นโดยเน้นองค์ประกอบอื่นของรถ ได้แก่ การขึ้นต้นว่า บุษเอยบุษบกแก้ว และขึ้นต้นว่า เวเอยเวไชยันต์ ซึ่งแสดงให้เห็นเฉพาะว่าเป็นราชรถของพระอินทร์ การขึ้นต้นทำนองนี้พบไม่มากนัก

กลอนบทละครที่ปรากฏในบทละครเรื่อง **รามเกียรติ์** และ **อุณรุท** ตั้งแต่งถูกต้องตามฉันทลักษณ์ของกลอนทุกประการ มีความงามทางวรรณศิลป์ทั้งในระดับเสียง คำ และความ แสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถของผู้ทรงพระราชนิพนธ์ ความสามารถอันยอดเยี่ยมยังเด่นชัดในเรื่องการเล่นเสียงและคำระดับพิเศษซับซ้อนอย่างที่เรียกว่า “กลบท” ด้วย

บทชมราชรถที่เป็นกลอนบทละครแบบพิเศษหรือแบบกลบท

ราชบัณฑิตยสถาน (2550ก: 19) อธิบายว่า กลบท หมายถึง คำประพันธ์ที่กวีแต่งพลิกแพลงให้มีลักษณะวิจิตรพิสดารขึ้นกว่าลักษณะบังคับตามปรกติแล้วทำให้เป็นระเบียบที่สม่ำเสมอ เพื่อแสดงชั้นเชิงและฝีมือในส่วนของตัวเอง และเพื่อให้คำประพันธ์นั้นงดงามขึ้น อาจมีชื่อเรียกต่างๆ กันตามแต่กวีกำหนด ผู้ศึกษาพบว่ากลอนกลบทที่ใช้ในการพรรณนาราชรถเป็นกลุ่มที่บังคับการซ้ำเสียงพยัญชนะและการซ้ำคำเป็นสำคัญ พบในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ทั้งสิ้น 44 ตอน บทละครเรื่องอุณรุท 7 ตอน เพื่อความชัดเจนในการอธิบายลักษณะของกลบทที่พบมีข้อตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับสัญลักษณ์แทนลักษณะการซ้ำเสียงและคำดังนี้

สัญลักษณ์ ○

แทนคำ, จำนวนคำ 1 คำในกลอน เช่น ถ้าเขียน ○○○○○○○○ หมายถึงจำนวนคำในกลอนวรรคนั้นมี 7 คำ เช่น เครือชดช้อยดั่งบัลลังก์ลอย เป็นต้น

สัญลักษณ์ ○❀○❀

แทนการใช้คำที่มีเสียงสัมผัสพยัญชนะ โดยมีคำอื่นคั่น 1 คำ เช่น สุ่มขงามแม่น คือ เสียงพยัญชนะ ม ร้อยสัมผัสกัน มีเสียงพยัญชนะ ง ซึ่งไม่ใช่ลักษณะพิเศษแบบกลบทคั่นอยู่

สัญลักษณ์ ❀❀❀❀

แทนการใช้คำที่มีเสียงสัมผัสพยัญชนะเป็นชุดกัน อยู่ในวรรคเดียวกัน 2 คู่ เช่น ลอยผาดเลื่อมพัน คือ เสียงพยัญชนะ ล พ ล ผ สัมผัสกัน หรือเทียมสินธพลี คือเสียงพยัญชนะ ท ส ธ ส สัมผัสกัน

สัญลักษณ์ ❀

แทนการใช้คำซ้ำกัน (คำที่มีเสียงพยัญชนะ เสียงสระ เสียงวรรณยุกต์ และมีตัวสะกดมาตราเดียวกัน) ปรากฏในวรรคเดียวกัน หรือต่างวรรคกันก็ได้ เช่น ❀ แทนคำว่า “งาม” ในกลอน 2 วรรคนี้ “งามสินธพลเทียมทั้งสี่ งามสารถิ์ขับเจ็ดฉาย” เป็นต้น

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่ากลบทที่พบในบทพรรณนาราชรถจำแนกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลบทที่เน้นการซ้ำเสียงพยัญชนะ และกลบทที่เน้นการซ้ำคำ มีรายละเอียดดังนี้

1. กลบทที่เน้นการซ้ำเสียงพยัญชนะ

กลบทที่เน้นการซ้ำเสียงพยัญชนะพบเป็นส่วนใหญ่ในบทพรรณนาราชรถ โดยใน **รามเกียรติ์** มีถึง 34 ตอน และ **อุณรุท** มี 4 ตอน แบ่งกลบทเหล่านี้ได้เป็น 2 ลักษณะย่อย ดังนี้

1.1 ซ้ำเสียงพยัญชนะคำที่ 2 กับ 4 ของวรรค

กลบทที่เน้นการซ้ำเสียงพยัญชนะคำที่ 2 กับ 4 ของวรรค มีแผนผังและตัวอย่างดังนี้

แผนผัง	ตัวอย่าง : บทชมราชรถศึกของท้าวจักรวรรดิ
❀❀❀❀❀❀ ❀❀❀❀❀❀	รถเอยราชรถศึก พันลี้กสามโลกไม่หาได้
❀❀❀❀❀❀ ❀❀❀❀❀❀	กำกงล้วนแก้วเจียรไน แยกประไพดวงประพาฬตระหง่านงอน
❀❀❀❀❀❀ ❀❀❀❀❀❀	บัลลังก์แก้วลายรายภาพ เรือนเก็จเสากาบพรหมศร
❀❀❀❀❀❀ ❀❀❀❀❀❀	บุษบกขั้มนันนอลงกรณ์ ลอยผาดอัมพรอำไพตา
❀❀❀❀❀❀ ❀❀❀❀❀❀	เทียมสัตว์ไกรสรสองพัน โลทันถือทวนเงื่อง่า
❀❀❀❀❀❀ ❀❀❀❀❀❀	ขับรีบแล่นเรือดั่งลมพา ธงชัยนำหน้าดำเนินพล
❀❀❀❀❀❀ ❀❀❀❀❀❀	เครื่องสูงครบสิ่งกรรชิงรัตน์ เป็นขนำดแน่นแนวแถวถนน
	ปี่ฆ้องกลองขานอิงอล พวกพหลพลแห่แจจัน
	ทวยหาญขานโหโกลา กองกระบสุธาสะเทือนลั่น
	ผดคลีมีดคลุ้มขุ่มควัน รีบขับพลขันธ์ดำเนินไป
	(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549 ง: 182)

กลบทชนิดนี้มีลักษณะสอดคล้องกับการอ่านคำประพันธ์ประเภทกลอน กล่าวคือ โดยปรกติการอ่านกลอนใน 1 วรรค มักแบ่งย่อยออกเป็น 3 จังหวะ ถ้ากลอนวรรคหนึ่งมี 8 คำ ก็จะอ่านเป็น 3 / 2 / 3

คือจังหวะแรก 3 คำ จังหวะต่อมา 2 คำ และจังหวะสุดท้าย 3 คำ ในกรณีของกลอนกลบทข้างต้น ส่วนใหญ่มีวรรคละ 7 คำ อาจแบ่งจังหวะได้เป็น 2 / 2 / 3 การกำหนดให้มีเสียงสัมผัสพยัญชนะระหว่างคำที่ 2 และ 4 ของวรรค ทำให้เสียงท้ายจังหวะที่ 2 และ 2 สอดกระทบกันเรื่อยไป เป็นรูปแบบเดียวกันทุกวรรค ทำให้ “เสียง” ของกลอนเสนาะไพเราะยิ่งขึ้น

ข้อสังเกต ผู้ศึกษาพบว่าในบางวรรค กวีได้เพิ่มสัมผัสพิเศษด้วย มี 2 ลักษณะดังนี้

1. เพิ่มสัมผัสสระระหว่างคำที่ 2 และ 3 เช่นในวรรคที่ว่า “ปี่ม้องกลอง ขานอึง อล” และ “ทวยหาญ ขานโห่ โกลา” เป็นต้น
2. เพิ่มสัมผัสพยัญชนะอีกชุดหนึ่ง ระหว่างคำที่ 1 และ 3 เช่นในวรรคที่ว่า “เครื่องสูง ครบลึง กรรชิง รัตน์” มีสัมผัสเสียง /คร/ ในวรรคที่ว่า “พวงพหล พลแห่ แจจัน” มีสัมผัสเสียง /พ/ เป็นต้น

ข้อสังเกตทั้ง 2 ประการอาจนำไปสู่การพัฒนาลักษณะกลบทให้ซับซ้อนยิ่งขึ้นโดยสร้างความสม่ำเสมอต่อเนื่องในการใช้ชุดสัมผัสพยัญชนะเป็นคู่

1.2 ข้ำเสียงพยัญชนะเป็นคู่ โดยเข้าคำที่ 1 กับ 3 และ 2 กับ 4 ของวรรค

การข้ำเสียงพยัญชนะเป็นคู่ โดยเข้าคำที่ 1 กับ 3 และ 2 กับ 4 ของวรรค ถ้ากำหนดให้กลอนบทละครวรรคหนึ่งมี 7 คำโดยเฉลี่ย มีแผนผังและตัวอย่างดังนี้

แผนผัง	ตัวอย่าง : บทชมรถทรงของกุ่มภกรณ	
	รถเอกราชรถนิล ทรงงามสามงอนอ่อนชด แก้วกระหนาบกาบกระหนกนกลาย บัลลังก์บุลวดผอวดเม็ด ขุนรถขับรีบโตคะนอง เครื่องสูงครบลึงดาดา เสียงม้องซ้องขานประสานแดร เยี่ยมข้ามยอดเขายุคุนธร	โกมินกงมาศมรด ชั้นลดช่อลอยล้วนพลอยเพชร บัวหงายบังเงากระจิงเก็จ แสงเดรัจฉองตรัสเมฆา ลอยทางเลื่อนท้องเวหา แสงระยับสายระย้าจามร คู่แห่เคียงโห่ธงสลอน ผาตจรพันเจ็ดสมุทรไป
	(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549 ก: 404)	

ข้อสังเกต จากตัวอย่างพบว่าในบางวรรค กวีได้เพิ่มสัมผัสสระในระหว่างคำที่ 2 และ 3 ด้วย ทำให้กลบทมีความซับซ้อนขึ้นอีกระดับหนึ่ง ดังเช่นในวรรค “ทรงงามสาม งอนอ่อน ชด” และ “แก้วกระ หนาบ กาบกระ หนกนกลาย” เป็นต้น

จากที่ได้ยกตัวอย่างมา จะเห็นได้ว่ากลบทเน้นการซ้ำเสียงพยัญชนะทั้ง 2 ชนิดคล้ายคลึงกับ “กลบทกบเต็นกลางสระบัว” แตกต่างกันที่ถ้าเป็นกบเต็นกลางสระบัวจะเพิ่มสัมผัสสระระหว่างคำที่ 2 และ 4 และระหว่างคำที่ 4 กับคำที่ 5 หรือ 6 โดยกลอนวรรคนั้นบังคับให้มี 7 คำ อย่างไรก็ตาม ในบทละคร ทั้ง 2 เรื่องไม่พบลักษณะที่ตรงกับกลบทกบเต็นกลางสระบัวซึ่งมีข้อบังคับซับซ้อนขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง

ลักษณะการซ้ำเสียงในข้อ 1.2 ยังคล้ายกับ “กลบทกบเต็นสามตอน” หรือ “มันทุกคดี” ด้วย แตกต่างกันที่ถ้าเป็นกบเต็นสามตอน จะเน้นชุดสัมผัสพยัญชนะเป็นคู่ 3 ชุดในวรรคหนึ่งซึ่งกำหนดเคร่งครัด ให้มีวรรคละ 6 คำ และมีสัมผัสสระแน่นอนระหว่างคำที่ 2 กับ 3 และระหว่างคำที่ 4 กับ 5 ในบทละคร ทั้ง 2 เรื่องพบลักษณะดังกล่าวไม่มากนักและไม่ต่อเนื่องทุกวรรคถึงขั้นจัดให้เป็นกลบทกบเต็นสามตอนได้

เสียงสัมผัสพยัญชนะเป็นชุดดังกล่าวน่าจะเป็นรากฐานหรือมีส่วนสำคัญในการพัฒนาไปเป็น กลบท “ตระกูลกบ” ทั้งหลาย โดยเฉพาะกลบทกบเต็นสามตอน และกลบทกบเต็นกลางสระบัว ซึ่งมี ข้อบังคับเคร่งครัดทั้งเรื่องจำนวนคำในวรรค ชุดสัมผัสพยัญชนะ และการส่งสัมผัสสระ

ด้วยเหตุที่มีการซ้ำเสียงพยัญชนะเป็นชุดชัดเจนและสม่ำเสมอในจังหวะที่ 1 และ 2 ของกลอน แต่ละบทผู้ศึกษาจึงขอเรียกกลบทชนิดนี้ว่า กลบทกบเต็นสองตอน

2. กลบทที่เน้นการซ้ำคำ

กลบทที่เน้นซ้ำคำในบทพรรณนาราชรถพบไม่มากนัก ในบทละครเรื่อง **รามเกียรติ์** พบ 10 ตอน และมีใน **อุณรุท** 4 ตอน จำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ซ้ำคำในแต่ละวรรค 1 คู่ทุกวรรค และซ้ำคำต้นวรรค 1 คำทุกวรรคต่อเนื่องตั้งแต่ 2 บทขึ้นไป มีรายละเอียดและตัวอย่างดังต่อไปนี้

2.1 ซ้ำในวรรค 1 คู่ การซ้ำคำในวรรคแยกเป็น 2 ลักษณะคือ ซ้ำคำในวรรค 1 คู่ ไม่จำกัด ตำแหน่งของการซ้ำ และซ้ำคำในวรรค 1 คู่ โดยกำหนดตำแหน่งการซ้ำชัดเจน ดังนี้

2.1.1 ซ้ำคำในแต่ละวรรค 1 คู่ทุกวรรคต่อเนื่องกันตั้งแต่ 2 บทขึ้นไป การซ้ำคำแบบนี้ไม่ระบุ ตำแหน่งที่ซ้ำในวรรค โดยอาจจะซ้ำต้นวรรค หรือกลางวรรคก็ได้ อาจซ้ำจังหวะที่ 1 ของกลอน จังหวะที่ 2 ของกลอน หรือคาบเกี่ยวกันระหว่างจังหวะที่ 1 กับ 2 หรือจังหวะที่ 2 กับ 3 ก็ได้ ทั้งนี้ คำที่ซ้ำต้องอยู่ ติดกันโดยไม่มีคำอื่นคั่นกลาง และมีการซ้ำต่อเนื่องกันมากกว่า 2 บทขึ้นไป พบเฉพาะในเรื่อง **รามเกียรติ์** 1 ตอนเท่านั้น เป็นบทชมรถทรงของพระพรต และพระสัตรุด ความว่า

รถเอยรตนาวรัตน์	แสงตรัสตรัสต้องพระสุริย์ฉาย
เอกอ่อนอ่อนขดธงชาย	คล้ายคล้ายดุมวงเวียน
แปรกบังบังใบประดับแก้ว	แพรวแพรวด้วยนาคเจ็ดเศียร
โตกตั้งบัลลังก์แก้วแก้ววิเชียร	เทียมม้าม้าเขียนไม่เทียมทัด

สารถิษีขัณฑ์ขัณฑ์ขัณฑ์	รงฉานปลิวปลายปลายสะบัด
เครื่องสูงเรียงรายรายรัตน์	โยธอิ่งอืดอืดไป
ปีกลองฆ้องขานขานเสียง	สำเนียงก้องก้องเพียงแผ่นดินไหว
รับเร่งเร่งหมู่พลไกร	เข้าในในแนวพนาลี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549 ก: 297 – 298)

2.1.2 ข้าคำในแต่ละวรรค 1 คู่ทวิวรรค เฉพาะคำที่ 2 และ 3 ของวรรค ต่อเนื่องกันตั้งแต่ 2 บทขึ้นไป การข้าคำเช่นนี้น่าจะพัฒนามาจากข้อ 2.1.1 โดยกำหนดให้มีระบบมากขึ้น คือข้าเฉพาะคำที่ 2 และ 3 ของวรรค ลักษณะการข้าคำรูปแบบดังกล่าวตรงกับ “กลบทกรักร้อย” ในตำรากลบท พบในบทละคร **รามเกียรติ์** และ **อุณรุท** เรื่องละ 1 ตอน เฉพาะใน **อุณรุท** เป็นการข้าคำในตำแหน่งดังกล่าวซ้อนกับการข้า คำว่า “งาม” ต้นวรรคทุกวรรคด้วย ถ้ากำหนดให้กลอนวรรคหนึ่งมีจำนวนคำ 7 คำจะเขียนแผนผังและมี ตัวอย่างเปรียบเทียบดังต่อไปนี้

แผนผัง	ตัวอย่าง : บทชมรถทรงของท้าวบาลีราช
○ * * ○ ○ ○ ○ ○ * * ○ ○ ○ ○ ○	รถเอ๋ยรถแก้ว พร้าวแพ้วแพ้วพราวด้วยมรดก
○ * * ○ ○ ○ ○ ○ * * ○ ○ ○ ○ ○	แปรงอ่อนอ่อนสลวยขวยขด บัลลังก์ลดลดขึ้นพรรณราย
○ * * ○ ○ ○ ○ ○ * * ○ ○ ○ ○ ○	ดุมแก้วแก้วประกบประก่าง แกลงอนงอนระหงเจ็ดฉาย
○ * * ○ ○ ○ ○ ○ * * ○ ○ ○ ○ ○	ธงทองทองอร่ามสามชาย ปักปลายปลายสะบัดขั้วขาล
○ * * ○ ○ ○ ○ ○ * * ○ ○ ○ ○ ○	ม้าเทียมเทียมเทพพาหุ โผนผกผกผยองเรจร่าน
○ * * ○ ○ ○ ○ ○ * * ○ ○ ○ ○ ○	เครื่องสูงสูงไสวโอฬาร จัตรแก้วแก้วประพาพจรัสฟ้า
○ * * ○ ○ ○ ○ ○ * * ○ ○ ○ ○ ○	พัดโบกโบกบังสุริย์ฉาย ธงรื้อรื้อรายซ้ายขวา
	คลายเคลื่อนเคลื่อนเทพโยธา เทวาแท่นแน่นไป
	(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549 ก: 34)

ข้อสังเกต ผู้ศึกษาพบว่าการข้าคำติดกันเป็นคู่ในตำแหน่งต่างๆ ของกลอนวรรคหนึ่งนั้น ถ้าหาก ข้าตำแหน่งเดียวกันชัดเจนและต่อเนื่อง จะกลายเป็นชนิดหนึ่งของกลบททันที ดังนี้

1. ข้าคำ 2 คำติดกันต้นวรรค กำหนดกลอนมีวรรคละ 8 คำ เป็น **กลบทรณำรื้อ**
2. ข้าคำ 2 คำติดกันในคำที่ 3 และ 4 ของวรรค กำหนดกลอนมีวรรคละ 8 คำ เป็น **กลบทกรักร้อย**

ดังที่ปรากฏในข้อ 2.1.2

3. ข้าคำ 2 คำติดกันในคำที่ 3 และ 4 ของวรรค กำหนดกลอนมีวรรคละ 7 คำ เป็น **กลบทคูลา**

ข้อสังเกต กลบทนี้แตกต่างกับกลบทกรักร้อยตรงที่บังคับจำนวนคำในแต่ละวรรคต่างกัน

อย่างไรก็ตาม การจัดให้มีตำแหน่งที่ชัดเจนนี้น่าจะปรากฏในชั้นหลังแล้ว

2.2 คำค้ำยันวรรคทุกวรรคต่อเนื่องกันตั้งแต่ 2 บทขึ้นไป

การคำค้ำยันวรรคเพียงคำเดียวทุกวรรคต่อเนื่องกันไป ตรงกับลักษณะของ “กลบทบุษบงแยมผกา” ในบทพรรณนาราชรถ มักซ้ำเฉพาะคำว่า “งาม” เท่านั้น โดยพบในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ 8 ตอน และอุณรุท 3 ตอน อาจเป็นไปได้ว่ากวีต้องการย้ำให้เห็นความอลังการของส่วนต่างๆ ของรถ ความสง่างามของผู้ทรงรถ และความยิ่งใหญ่ของกระบวนการ การซ้ำคำดังกล่าวด้วยความถี่ที่สูงจึงเป็นการเน้นความให้หนักแน่น ดังตัวอย่างบทชมรถทรงของพระอุณรุทและนางอุษา ในเรื่อง *อุณรุท* และบทชมรถทรงของนางอรุณวดี ใน *รามเกียรติ์* ดังนี้

แผนผัง	ตัวอย่าง : บทชมรถทรงพระอุณรุทและนางอุษา	ตัวอย่าง : บทชมรถทรงนางอรุณวดี
* ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○	รถเอยรถแก้ว	รถเอยรถทรง
* ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○	งามแล้วด้วยนพรัตน์ประภัสสร	งามองค์พระธิดาลงกต
* ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○	งามเรือนงามแปรงแกลงอน	งามแปรงแกลงอนอ่อนชด
* ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○	งามบุษบกซ้อนบัลลังก์ลอย	งามซ้อนชั้นลตบัลลังก์ลอย
* ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○	งามเสากาบเก็จเพชรประดับ	งามทวยรายรับทางหงส์
* ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○	งามกระจังแก้วประดับช่อห้อย	งามทรงบุษบกกระหนกห้อย
* ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○	งามมุขบันงามอร่ามพลอย	งามมุขสุกงามอร่ามพลอย
* ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○	งามช่อฟ้าย้อยจับลายอง	งามยอดดั่งจะย้อยด้วยทองพราย
	งามเทียมไกรสรสีหราช	งามสินธพเทียมทั้งสี่
	งามโลหิตนผาดเสียงก้อง	งามสารถิ์ขับเจ็ดฉก
	งามพระองค์ทรงนั่งตั้งรูปทอง	งามเครื่องสูงริ้วเป็นทิวราย
	งามวรุษน้องละกลกัน	งามพวงกลองตะพายประโคมครึก
	งามรถประเทียบเรียบตาม	งามแถวธงชายพรายสุวรรณ
	งามผ่ององค์งามดั่งสาวสวรรค์	งามเสียงกลั่นก้องกึก
	งามเครื่องสูงบังสุริยัน	งามทางหว่างไคลไพรพฤษ
	งามแถวธงสุวรรณไสวฟ้า	งามพลแท้อีกเข้าดงดอน
	งามปี่กลองประโคมโครมครึก	(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
	งามพลแท้อีกทั้งซ้ายขวา	จุฬาลงคมหาราช, 2549 ก: 224)
	งามทศมุขี่อาษาเป็นกองหน้านำพลจรัส	
	(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	
	มหาราช, 2545: 304)	

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากลบทที่เน้นการซ้ำเสียงพยัญชนะหลากหลายมากกว่าที่เน้นการซ้ำคำ อาจเป็นเพราะกวีสามารถยักเยื้องถ่ายเทเสียงในวรรคได้หลายตำแหน่ง และมีข้อจำกัดในการเลือกคำน้อยกว่าการซ้ำคำซึ่งจะต้องซ้ำคำเดียวกันเท่านั้น

การใช้กลบทจึงเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของความพยายามในการพรรณนาราชรถให้มีรายละเอียดหรือความซับซ้อนทางภาษาและฉันทลักษณ์เพิ่มขึ้น แสดงให้เห็นฝีมือทางวรรณศิลป์ของกวี รวมทั้งสะท้อนความเข้าใจลักษณะภาษาไทยซึ่งประสานกันดีกับความรู้ลึกซึ้งเรื่องศิลปะไทย

วิธีการทรงพระราชนิพนธ์บทพรรณนาราชรถนอกเหนือจากการใช้คำประพันธ์กลบทที่น่าสนใจแล้ว ผู้ศึกษาพบว่ามีการลำดับเนื้อความโดดเด่นและงดงามด้วยถ้อยคำหลากหลายแตกต่างกัน แม้จะมีบทกวีจำนวนมาก แต่ก็ไม่มีบทใดซ้ำกัน

บทพรรณนาราชรถจะเริ่มความด้วยการกล่าวถึงองค์ประกอบของราชรถโดยตรงก่อนจากนั้น กล่าวถึงผู้ที่ทรงราชรถซึ่งส่วนใหญ่เป็นตัวละครที่สำคัญต่อเรื่อง หรือต่อเหตุการณ์ในเรื่องในขณะนั้น นำสังเกตว่าตัวละครผู้ทรงรถล้วนมีศักดิ์สูง เป็นกษัตริย์ เจ้าเมือง หรือแม่ทัพนำศึกทั้งสิ้น และตัวละครที่เป็นบุรุษหรือสตรีต่างก็มีศักดิ์ในการทรงรถได้เท่าเทียมกัน

สำหรับสัตว์เทียมรถ ถ้าหากเป็นตัวละครฝ่ายธรรม มักใช้ม้าเป็นราชพาหนะเทียมรถ เรียกว่า ม้าพลาก พาชี สินธพ อาจเป็นม้าธรรมดาแต่มีคุณสมบัติพิเศษในด้านการวิ่ง มีพลังกำลังมาก และมีลักษณะงาม หรือม้าที่ได้รับมาจากพระอินทร์ มักระบุสีของม้าว่าเป็นสีขาว โดยใช้คำว่า “สีสังข์” หรือ “เสวต” นอกจากนั้น ก็มีสีแดง หรือสีเหลือง จำนวนของสัตว์เทียมรถในบทกวีมีทั้งที่ระบุและไม่ระบุ เมื่อเทียบกับจำนวนสัตว์เทียมรถของตัวละครสองฝ่ายจะแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด โดยจำนวนสัตว์เทียมรถฝ่ายธรรมมีมากกว่าหลายเท่า

สัตว์เทียมรถของตัวละครฝ่ายอธรรมเป็นสัตว์ร้ายหรือสัตว์หิมพานต์ เช่น ราชสีห์ ไกรสร คชสีห์ มังกร เหรา เป็นต้น แสดงให้เห็นความน่ากลัว ดุร้าย และเสริมฤทธิ์ของฝ่ายปรปักษ์ได้มากขึ้น เป็นไปได้ว่ากำหนดให้สัตว์เทียมรถทรงมีลักษณะเช่นนี้ ก็น่าจะสืบเนื่องมาจากความต้องการยกย่องและแสดงบุญบารมีของตัวละครเอกว่าเก่งกล้าสามารถปราบสิ่งที่ยิ่งใหญ่และโหดร้ายได้

ส่วนสารทิผู้ขับราชรถ ในตัวบทมีทั้งที่ระบุชื่อชัดเจนและไม่ระบุ ทั้งนี้ อาจไม่ระบุเลยแม้แต่คำว่า “สารทิ” อีกกรณีหนึ่ง ถ้าสารทิเป็นเทพก็จะมีชื่อชัดเจน ดังเช่น เทพมาตุลี ที่พระอินทร์มอบหมายให้มาช่วยฝ่ายพระรามในเรื่อง **รามเกียรติ์** จิตตุราชและจิตตบุท เทพที่พระศิวะให้ทรงราชรถมารับนางสีดาและพระราม นอกจากการใช้คำว่า “สารทิ” หรือระบุชื่อชัดเจนแล้ว บางตอนมีการใช้คำว่า “ขุนรถ” แทน “สารทิ” ด้วย โดยเฉพาะตอนที่ต้องการเล่นกลบทซ้ำเสียงหรือซ้ำคำ นอกจากนี้ นำสังเกตว่าสารทิฝ่ายตัวละครปรปักษ์ใน

เรื่อง **รามเกียรติ์** มีการระบุชื่อขัดเจนหลายครั้งว่า "โลทัน" รินฤทัย สัจพันธุ์ (2546 : 113) อธิบายว่าเป็นสารติ์ขัณฑ์ของเมืองลงกา และสารติ์ของท้าวจักรวรรดิ

สารติ์ฝ่ายธรรมยังถืออาวุธหลากหลาย เช่น โคมร หรือทอกซ์ ธนูศิลป์ และทวน เป็นต้น ขณะที่ตัวละครฝ่ายธรรมส่วนใหญ่ไม่ระบุว่ามีอาวุธชนิดใด ถ้าระบุก็น้อยมาก การถืออาวุธครบมือเช่นนี้ยิ่งเพิ่มความน่าเกรงขามให้กับฝ่ายปักษ์มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุดก็ตกเป็นฝ่ายปราชัยทั้งสิ้นถ้าหากเราขุดทรวงนั้นใช้ในการศึก

จากการศึกษาบทมราชนิพนธ์พบว่า **ตัวละครสำคัญของเรื่องจะไม่ทำหน้าที่สารติ์** ทั้งนี้ อาจเป็นไปได้ว่าหน้าที่ดังกล่าวเป็นเรื่องเฉพาะของผู้ได้รับมอบหมายหรือเชี่ยวชาญอย่างแท้จริงเท่านั้น ทั้งนี้ มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าการกล่าวถึงราชนิพนธ์มักสัมพันธ์กับการจัดกระบวนการ บทละครทรงเครื่อง และบทมราชนิพนธ์ด้วย เนื่องจากพบในความถี่ที่ใกล้เคียงกันและมีเนื้อความเชื่อมโยงกัน

ความโดดเด่นด้านการนำเสนอเนื้อหาในบทพรรณนาราชรถปรากฏในลักษณะการให้ข้อมูลองค์ประกอบและคุณสมบัติของราชรถอย่างเป็นระเบียบ ผู้วิจัยพบว่า "โครงสร้าง" การถ่ายทอดเนื้อความมีทั้งหมด 5 ส่วน คือ

- 1. กล่าวถึงส่วนประกอบของรถ ลวดลาย และความงามของส่วนประกอบรถ
- 2. กล่าวถึงสัตว์เทียมรถ สัตว์วิเศษเทียมรถ จำนวนและความโดดเด่นประการต่างๆ ของสัตว์ดังกล่าว
- 3. กล่าวถึงสารติ์ขัณฑ์ คุณสมบัติ ความสามารถ
- 4. กล่าวถึงเครื่องประกอบอื่นๆ ของรถเพิ่มเติม
- 5. กล่าวถึงผู้ร่วมขบวนรถ และอานุภาพของขบวนราชรถเมื่อเคลื่อนที่ไป

สังเกต "โครงสร้าง" การพรรณนาความได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 จากบทละครเรื่องอุณรุท

บทพรรณนาราชรถพระอุณรุท		การลำดับความ
รถเอยรถประพาฬ	ลอยผาดเลื่อมพื้นไพโรระหง	1. องค์ประกอบของรถ ได้แก่ แอ็ก กอน ธง ดุม และกง
แอ็กกอนอ่อนงามอร่ามธง	ดุมกงดงแก้วแพรวพราย	
เทียมสินธพสี่ศรีเสวต	เรื่องเดชร้ายเดินเจดจาย	2. สัตว์เทียมรถ ได้แก่ ม้าขาว 4 ตัว มีฤทธิ์เดชและความสง่างาม
ขุนรถขับรับเยื้องกราย	เร็วเพียงพระพายพัดพาน	3. สารติ์ หรือขุนรถ ที่เชี่ยวชาญ ขับรถได้เร็ว ประหนึ่งลมพัด

บทพรรณนาราชรถพระอนุรุธ	การลำดับความ
เครื่องสูงครบสิ่งกรรชิงแขง ขุ่มสายฉายแสงสุริย์ฉาน เสียงกลองซ้องกลบเป็นกังวาน ปี่ฆ้องเป่าขานประสานกัน	4. เครื่องประกอบราชรถ ได้แก่ เครื่องสูง กรรชิง ขุ่มสาย มีเสียงดนตรีอันเกิดจากกลอง ปี่และฆ้องประสานกัน
กองโท่เกณฑ์แห่แออัด พวกชนคพลขนัดหลายหลั่น ผงคลีพัดคลุมขุ่มควัน รับกองเร่กันดำเนินคลา (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2545: 430)	5. ผู้ร่วมขบวนรถ และอานุภาพของทั้งขบวน เมื่อแล่นไป

ตัวอย่างที่ 2 จากบทละครเรื่องรามเกียรติ์

บทพรรณนาราชรถของพระลักษมณ์	การลำดับความ
รถเอยรวนิมาน กงกำแก้วประพาฬประภัสสร มรกตเป็นแปรงแอกงอน ทับทิมทิพย์น้ำอ่อนเป็นบัลลังก์ บุษบกแก้วฉลิกระกลอกวับ กาบประกับเสากระจกกระหนกตั้ง ภาพล้อมแก้วลายรายกระจิง บัลลังก์มุขแมนวิมานอินทร์	1. องค์ประกอบของรถประกอบ ด้วยแก้วมณี คือ กงและกำเป็น แก้วประพาฬ แปรง แอก และ งอน เป็นมรกต บัลลังก์เป็นทับทิม บุษบกเป็นแก้วฉลิ ทั้งหมดมี ลวดลายต่างๆ งดงามเหมือน วิมานพระอินทร์
เทียมด้วยพลาหกพาชี ทั้งสี่ล้นเทพบุตรลั่น	2. เทียมรถคือเทพบุตรพาชี 4 องค์
มาตุลีสารถ้อมรินทร์ ขับลิ้นธพาดแผ่นทะยาน	3. สารถคือมาตุลีผู้เชี่ยวชาญการขับ ม้าเทียมรถให้ทะยานไปอย่างรวดเร็ว
เครื่องสูงคู่เคียงเรียงไสว ธงชายธงชัยธงฉาน กลองประโคมโครมครื้นสุธาราร แตรงอนฆ้องขานอิงอล	4. เครื่องประกอบอื่นๆ ได้แก่ เครื่อง สูง ธง กลอง แตรงอน และฆ้อง
เสียงม้าเร่ร้องก้องกึก ทวยหาญโห่ฮึกกลาหล ผงคลีมืดคลุมพระสุริยน รับพลเร่ราราษฎรไป (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2549 ข: 508)	5. ผู้ร่วมขบวนรถเป็นกองทัพน้า และทหารโห่ลั่น รถแล่นไปเกิดฝุ่น ขึ้นบดบังแสงอาทิตย์

ผู้ศึกษาพบว่าการชมราชรถจะมี “โครงสร้าง” เช่นนี้เสมอ มีบางบทที่อาจไม่ครบทั้ง 5 ส่วนแต่
ก็จะเรียงลำดับความตามที่ได้อธิบายแล้ว

บทชมราชรถมี “โครงสร้าง” ในการชมที่เป็นระบบ และมีแบบแผนชัดเจน การชมสิ่งเดียวกัน
แสดงให้เห็นว่ากวีมีวิวัฒนาการในงานเหมือนกัน “ฝีมือ” หรือ “ชั้นเชิง” การแต่งบทพรรณนาชมราชรถ

จึงอยู่ที่การเลือกใช้คำเพื่อนำเสนอ “โครงสร้าง” เดียวกัน เช่นการพรรณนาล้อรถอันเป็นโครงสร้างส่วนที่ 1 ล้อราชรถประกอบด้วย กง กำ เพลา และดุม กวี่มักพรรณนาโดยเชื่อมโยงถึงความงดงามอันเกิดจากการประดับอัญมณี ดังตัวอย่าง

- ดุมวงลั่นแล้วด้วยมรกต
- ดุมแก้วเจียรไนประดับกัน
- กงกำลั่นแล้วแก้วประพาฬ ดุมเพลาชัชวาลด้วยเนาวรัตน์
- กำกงประดับด้วยมรกต
- กงกำลั่นแล้วแววไว
- งามดุมงามกงอลงกต
- ดุมวงประดับมรกต
- กงกำลั่นแล้วประกบกัน
- กงเลื่อมกำแล้วด้วยมรกต
- กำวงกงแววสลับสี
- กำกงประดับมุกดาหาร
- ดุมกงดวงแก้วมณีฉาย
- กำกงแก้วพลีกลีบสลับสี

การขยายความองค์ประกอบของราชรถด้วยถ้อยคำที่แตกต่างกันนี้ชี้ให้เห็นความสามารถในการสร้างสรรค์คำเพื่อนำเสนอความงดงามของราชรถได้เป็นอย่างดี แสดงชัดเจนว่าแม้จะอยู่ในเงื่อนไขโครงสร้างเดียวกัน แต่ชั้นเชิงการถ่ายทอดมีความโดดเด่น สามารถปรับเปลี่ยนได้หลากหลายรูปแบบ

บทพรรณนาราชรถกับขนบการชมในวรรณคดีไทยและการสร้างราชรถ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

จากที่ได้วิเคราะห์บทพรรณนาราชรถและวิธีการพรรณนาชมความงามของราชรถในบทละคร **รามเกียรติ์** และ **อุณรุท** ซึ่งมี “ระเบียบ” ในการสร้างสรรค์งาน “ระเบียบ” ดังกล่าวสอดคล้องสัมพันธ์และอาจพัฒนามาจากขนบที่ปรากฏในวรรณคดีไทยโดยเฉพาะวรรณคดีอยุธยา

บทพรรณนาชมสิ่งต่างๆ หรือที่เรียกว่า **เสาวรจนี** ปรากฏอย่างต่อเนื่องในการรังสรรค์วรรณคดี กวีนิพนธ์พรรณนาชมบ้านเมือง ธรรมชาติ ความงามของตัวละครชายหญิงอย่างประณีตบรรจง ชมทีละส่วน ทีละอย่าง หรือทีละแห่ง มีคำขยายความงดงามชัดเจน และมีลำดับการชมที่เห็นได้ชัดว่าใส่ใจรายละเอียด และมุ่งมองสิ่งต่างๆ อย่างลุ่มลึก จากนั้นจึงนำมาถ่ายทอดอย่างมีระเบียบ ดังตัวอย่างบทชมโฉมพระลอใน **ลิลิตพระลอ** ที่แสดงให้เห็นการชมความงามอย่างละเอียดและมีลำดับการชมตั้งแต่ชมโฉมเปรียบเทียบกับถึงชมแต่ละส่วนตั้งแต่ศีรษะจรดพระบาท

นอกจากนี้ ใน **กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง** และ **กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ก็ปรากฏขนบการชมที่มีลักษณะซับซ้อนขึ้นโดยเชื่อมโยงการชมไว้กับทั้งนางผู้เป็นที่รัก ธรรมชาติ วัน เดือน ปี และฤดูกาล

กล่าวเฉพาะบทชมรตก็ปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น ใน **อนิรุทธคำฉันท์** มีบทพรรณนา
รถทรงของพระอนิรุทธ บทพรรณนารถทรงของพระเวสสันดรใน **มหาชาติคำหลวง** และบทชมขบวนเสด็จ
ประพาसของพระสมุทโฆษใน **สมุทโฆษคำฉันท์** เป็นต้น เนื้อความต่างๆ เหล่านี้เน้นพรรณนาความโอ่า
อลังการของขบวนรถทรง แสดงความยิ่งใหญ่และอำนาจบารมีของตัวละครเอก แต่ก็ไม่ได้ให้รายละเอียด
และโครงสร้างที่ชัดเจนเช่นในบทละคร **รามเกียรติ์** และ **อุณรุท**

บทพรรณนาขบวนรถในวรรณคดีทั้ง 2 เรื่องจึงสืบทอดและสัมพันธ์กับขนบวรรณศิลป์ไทยอย่าง
แน่นนอน และมีลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัดว่าได้พัฒนามาจากเดิมให้มีความพิเศษน่าสนใจดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ส่วนด้านความสัมพันธ์กับการสร้างราชรถในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช สมัยนั้นมีการสร้างราชรถสำคัญขึ้น 2 องค์ ได้แก่ พระมหาพิชัยราชรถ สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2338
เวชยันตราขรถสร้างเมื่อ 2342 นอกจากนั้นก็มียาขรถน้อย อีก 3 คันที่สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2339
(ราชบัณฑิตยสถาน, 2547: 99)

พระมหาพิชัยราชรถ ปรากฏบันทึกการสร้างในพระราชพงศาวดารว่า “...ปีเถาะ สัปตศพระ
โองการรับสั่งให้ช่างทำพิชัยราชรถที่จะทรงพระโกศพระอิริ 7 รถ ให้ตัดเสาพระเมรุตั้ง ทรงประดับเครื่อง
ให้แล้วเสร็จในปีเถาะ” (กรมศิลปากร, 2539: 187) การสร้างราชรถครั้งนั้นก็คือการสร้างพระมหาพิชัย
ราชรถขึ้น เพื่อการพระบรมศพพระปฐมบรมมหาชนกใน พ.ศ. 2338 รัชกาลที่ 1 โปรดให้สร้างเป็นราชรถ
ขนาดใหญ่แบบพระราชประเพณีที่เคยมีมาครั้งกรุงศรีอยุธยา หรืออย่างการพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินครั้ง
กรุงเก่า ดังกล่าว ครั้นต่อมาใน พ.ศ. 2342 สมเด็จพระที่นั่งเธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพสุดาดี สิ้นพระชนม์
ก็โปรดให้อัญเชิญพระโกศทรงบนพระมหาพิชัยราชรถออกพระเมรุอีกครั้งหนึ่ง นับจากนั้นพระมหาพิชัยราชรถ
ก็ได้ถูกกำหนดให้เป็นราชรถเฉพาะ อัญเชิญพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินตลอดมา (กรมศิลปากร, 2539:
187) แม้เวลาผ่านไปหลายสิบปี พระมหาพิชัยราชรถได้ชำรุดทรุดโทรมลง แต่ก็ได้รับการซ่อมแซมเพื่อใช้
งานได้อยู่เสมอ ดังเช่นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้เพิ่มล้อขึ้นอีกที่ได้ตัว
ราชรถทั้งนี้เพื่อรับน้ำหนักตัวราชรถ บุษบกยอด และพระโกศที่ตั้งอยู่บนราชรถได้ทั้งหมด นอกเหนือจาก
การซ่อมแซมให้สวยงาม

ส่วน **เวชยันตราขรถ** เป็นราชรถอีกองค์หนึ่งที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่ออัญเชิญพระศพ สมเด็จพระ
พระที่นั่งเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ ในงานพระเมรุคู่กับสมเด็จพระที่นั่งเธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพ
สุดาดีซึ่งทรงใช้พระมหาพิชัยราชรถ พ.ศ. 2342 ภายหลังถูกใช้เป็นราชรถรองในงานพระเมรุพระเจ้าอยู่หัว
รัชกาลต่อมาจนถึงงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาพระมหาพิชัยราชรถชำรุด
ในงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
จึงได้ใช้เวชยันตราขรถเป็นรถทรงพระบรมศพ โดยไม่มีราชรถรองในริ้วกระบวน (กรมศิลปากร, 2539: 188)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าราชรถที่ใช้ในการพระบรมศพล้วนสร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทั้งสิ้น

การสร้างราชรถในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงถือเป็นการรักษานำรูปศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ ซึ่งเชื่อมโยงผูกพันกับวิถีคิดความเชื่อทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์อย่างแนบแน่น และทรงแสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ชัดสมดังที่พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (2506: 53) รับสั่งว่า ในบ้านเมืองไทยครั้งโบราณวัฒนธรรมย่อมแวดล้อมองค์พระมหากษัตริย์ เมื่อพิจารณาทะระราชรถที่ปรากฏอยู่มากมายในวรรณคดีสำคัญ 2 เรื่องประกอบกันก็เกี่ยวเนื่องกับบริบทสังคมวัฒนธรรมสมัยรัชกาลที่ 1 อย่างเห็นได้ชัด โดยหากจะลำดับระยะของการรังสรรค์งานทั้งศิลปะไม้จำหลักและบทละครแล้วจะเห็นได้ว่าอยู่ในช่วงใกล้เคียงกัน ดังนี้

พ.ศ. 2330	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง อุณรุท
พ.ศ. 2338	ทรงดำริให้สร้างพระมหาพิชัยราชรถ
พ.ศ. 2340	ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง รามเกียรติ์
พ.ศ. 2342	ทรงดำริให้สร้างเวชยันตราขรถ

ชนชั้นนำบางส่วนในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นผู้ที่เคยเห็นความมั่งคั่งของกรุงศรีอยุธยามาก่อนย่อมมีความประทับใจอย่างยิ่งต่อความรุ่งเรืองสูงสุดอาณาจักรแห่งนั้น เมื่อบ้านเมืองใหม่เริ่มสงบหลังการปราบดาภิเษกและสถาปนาราชวงศ์ การสร้าง “อยุธยา” ให้เจริญอีกครั้ง จึงน่าจะเป็นราชภารกิจสำคัญ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมอยุธยาหลายเรื่องได้รับการรังสรรค์ขึ้นใหม่ บทละครเรื่อง **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์** ก็น่าจะอยู่ในข่ายนี้ ความมั่งคั่งของราชรถสมัยอยุธยาก็คงเป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการประกอบสร้างเพื่อใช้ในการพระศพพระบรมชนกนาถในรัชกาลที่ 1 เมื่อเสร็จสิ้นสมบูรณัณจะสร้างความภาคภูมิใจแก่ผู้คนในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก

วรรณคดี 2 เรื่อง และราชรถองค์สำคัญ 2 องค์ แม้จะใช้สื่อต่างกัน กล่าวคือ วรรณคดีใช้ภาษาสุนทรีย์ ขณะที่ราชรถใช้ไม้ ลายไทย และเครื่องประกอบอื่นๆ แต่ทั้ง 2 สิ่งก็มีลักษณะร่วมกันในแง่ที่เป็นงานสร้างสรรค์ชั้นสูงของชาติ ประกอบสร้างด้วยฝีมือประณีตเพื่อให้เกิดผลงานวิจิตรตระการตา ผลแห่งความพยายามนั้นได้ปรากฏมาถึงปัจจุบัน โดยวรรณคดี 2 เรื่องยังคงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษา และราชรถ 2 องค์ก็ยังเป็นเครื่องราชูปโภคในพระราชพิธีสำคัญ

การสร้างราชรถ 2 องค์และเรื่องเล่าเกี่ยวกับอวตารของพระนารายณ์ 2 เรื่อง จึงน่าจะสะท้อนความภาคภูมิใจของยุคสมัยได้เป็นอย่างดี และดูเหมือนจะมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกระหว่างงานศิลปะ ความภาคภูมิใจ แรงบันดาลใจ กับสังคม

สรุปความ

การศึกษาเรื่อง “ลักษณะเด่นของบทพรรณนาราชรถในบทละครเรื่อง **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์** พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1” ทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่าบทพรรณนาความงามของราชรถในบทละครเรื่อง **อุณรุท** และ **รามเกียรติ์** มีลักษณะเด่นอันเกิดจากการเลือกใช้กลอนกลบทซึ่งเป็นกลวิธีสำคัญในกระบวนการสร้างเสพวรรณคดีไทย และการนำเสนอความงามของราชรถอย่างมีแบบแผน โดยลำดับ และเป็นระเบียบ สะท้อนให้เห็นความสามารถและวิถีคิดของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างขนบวรรณศิลป์ไทย ประวัติการสร้างพระมหาพิชัยราชรถและเวทยานตราราชรถ ด้วยทววรรณคดี 2 เรื่อง ความภาคภูมิใจในศิลปะ ความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ตลอดจนความเป็นไปของยุคสมัยไว้ด้วยกันอย่างแนบคายและงดงามยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. 2535. **พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. 2539. **เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ**. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. 2550. “อุณรุท, บทละคร.” **นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอกรมหมื่น. 2506. **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม**. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. 2549 ก. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. 2549 ข. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. 2549 ค. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 3**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. 2549 ง. **บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เล่ม 4**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. 2545. **บทละครเรื่องอุณรุท**. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2547. **ไฉนพระบารมี จักรีนฤพดินทร์ สยามินทราราช**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2550 ก. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันท์ลักษณะ**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2550 ข. **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา อนิรุทธคำฉันท์**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. 2546. **นามานุกรมรามเกียรติ์ ประวัติความเป็นมา ตัวละคร สถานที่ พิธี อาวุธ ฯลฯ**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.